

ویژگیهای افراد شایعه‌پذیر، شایعه‌گو و شایعه‌جو

تردیدی نیست که گاه ممکن است آفت شایعه و حدت، قوت و گستردگی آن در شرایط و موقعیت‌های مختلف، به طور مستقیم و غیرمستقیم، دامنگیر اکثریت قریب به اتفاق و قشرهای مختلف مردم شده، حتی بعضاً اذهان افراد سرآمد، متفکر، اندیشمند و کارگزار جامعه را نیز موقتاً متأثر سازد.

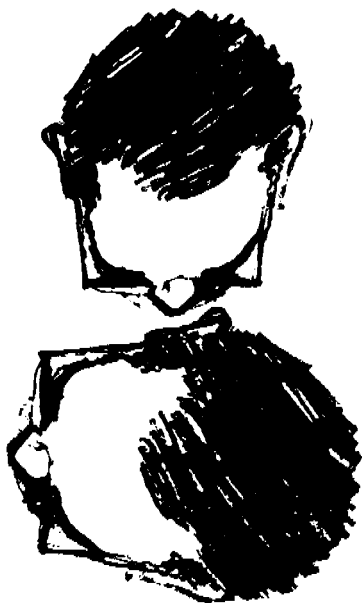
اما در اینجا بحث در مورد ویژگیهای شخصیتی افرادی است که عادت یا رفتار شایعه‌گویی و شایعه‌پردازی در زندگی و حیات اجتماعی ایشان نسبتاً پایدار بوده، همواره قابل مشاهده و ارزیابی و تا حدود زیادی قابل پیش‌بینی است. به طور کلی برجسته‌ترین ویژگیهای افراد شایعه‌پذیر و شایعه‌گو عبارت است از:

۱- ساده‌لوحی و زودباوری

همان‌طور که قبلاً اشاره شد ساده‌اندیشی و زودباوری از مهمترین ویژگیهای شناختی و رفتاری افراد شایعه‌پذیر و شایعه‌گوست. در حالی که اشخاص بصیر، تیزبین، دوراندیش و عاقلی که از شخصیت استوار و منش متعالی برخوردارند هرگز به سادگی تحت تأثیر شایعات قرار نمی‌گیرند و ناقل نظرها، خبرها و ادعاهای بی‌اساس، غیر مستند و غیر موثق نمی‌شوند.

۲- ناامنی و زودبرانگیختگی

در غالب موارد، افراد شایعه‌پذیر و شایعه‌گو فاقد امنیت روانی کافی هستند و در برابر محرکهای مختلف محیطی و خبرها و نظرهای ظاهراً مهم و مرتبط زود برانگیخته شده، از خود واکنش هیجانی نشان می‌دهند. به عبارت دیگر افرادی که از احساس امنیت روانی و اعتماد به نفس و اطمینان خاطر نسبت به وضعیت زندگی و برنامه‌های حال و آتی

آسیب‌شناسی

تربیت اجتماعی

"شایعه"

دکتر غلامعلی افروز

در بخش نخست این مقاله پدیده شایعه و شایعه‌پردازی به عنوان یکی از آسیبهای تربیت اخلاقی و اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت و ماهیت شایعات و دلایل انتشار آنها از دیدگاه روان‌شناختی تحلیل گردید. در این شماره ادامه مقاله از نظر گرامسی تان می‌گذرد.

و فق مرادشان نیست تهدیدی بر موجودیت خود قلمداد کنند و همیشه نسبت به دیگران با بدبینی و سوءظن می‌نگرند؛ بیش از دیگران در معرض شایعه‌پذیری و شایعه‌گویی قرار دارند.

انگیزه‌های شایعه‌پردازی

گسترده‌گی و تنوع شایعات در زمینه‌های گوناگون و در موقعیت‌ها و شرایط اجتماعی - اقتصادی متفاوت و در بین گروه‌ها و جوامع مختلف بیانگر این حقیقت است که "شایعات" با نگرش و انگیزه‌های خاص ساخته و پرداخته می‌شوند. در کنار شناخت ویژگیهای افراد شایعه‌پذیر و ناقل شایعه، بررسی انگیزه شایع شایعات در زمانها و مکانها و موقعیت‌های اجتماعی متنوع می‌تواند ما را در کنترل و پیش‌گیری از انتشار شایعات مخرب و آفات مناسبات سالم اجتماعی رهنمون باشد. در اینجا به بعضی از انگیزه‌های پردازش و انتشار شایعه توسط افراد مختلف و در شرایط روانی - اجتماعی گوناگون اشاره می‌شود:

۱- جلب توجه اجتماعی

از آنجا که یکی از ویژگیهای شایعه‌آه‌مت فوق‌العاده آن برای جمع و گروه خاصی است. به همین دلیل زمینه انتشار می‌یابد؛ باید اذعان داشت که ناقل شایعه نیز به هنگام جلب توجه دیگران برای بازگویی موضوع احساس می‌کند به لحاظ اینکه وجودش منبع چنین خبر مهمی است خود نیز فرد مهم و قابل توجهی است؛ بنابراین، یکی از راههای جلب توجه افراد در جمع‌های مختلف، احساس خود مهم‌بینی از طریق شایعه‌سازی و شایعه‌گویی است، و این خود برای بسیاری از افرادی که فاقد مهارتهای اجتماعی سالم و اعتماد به نفس لازم هستند و بخصوص آنهایی که وجودشان مملو از احساس حقارت است، می‌تواند انگیزه قوی و روش مؤثری باشد برای اینکه خود را کانون توجه دیگران قرار دهند. این قبیل افراد به دلیل اینکه در

خود برخوردار نیستند و همواره نگران و مضطرب به نظر می‌رسند، بیش از دیگران تحت تأثیر شایعات قرار می‌گیرند و ناقل آن می‌شوند.

۳- پرگویی و گزافه‌گویی

افرادی که عادت به پرگویی و گزافه‌گویی دارند و در تعامل بین فردی و موقعیت‌های اجتماعی بسیار اغراق‌آمیز صحبت کرده، به راحتی اعداد و ارقام، رویدادها و واقعیت‌ها را دهها بلکه صدها برابر می‌کنند، بیش از دیگران که مقید به دقت در بیان کلمات و واژه‌ها بوده، گزیده‌گو محسوب می‌شوند؛ مستعد شایعه‌پذیری و شایعه‌گویی هستند.

۴- غیبت و دروغ‌گویی

از جمله آفات زبان و نشانه‌های اختلال روان، غیبت‌کردن و دروغ‌گویی است، و عمدتاً افرادی که به این دو صفت مذموم و ویرانگر شخصیت سالم اجتماعی مبتلا هستند، وجودشان بیش از دیگران در تنگنای شایعات محبوس می‌شود.

۵- ایستایی شخصیت و عدم اعتماد به نفس

اصولاً آدمهایی که همواره در مدار بسته‌ای حرکت می‌کنند و به دلیل عدم اعتماد به نفس از پویایی لازم در زندگی فردی و حیات اجتماعی برخوردار نبوده، از خلاقیت و نوآوری بهره‌ای ندارند؛ زودتر از دیگران با جریان شایعات همسو می‌شوند. در صورتی که افراد خلاق و نوآور، آنان که اندیشه‌ای برتر از حال داشته، گامی فراتر از وضع موجود برمی‌دارند و با تفکر و اگر با بن‌بست‌ها را می‌شکنند، وقتی به شایعات که مخلوق ذهنهای پریشان انسانهای محبوس در زمان و مکان و شرایط موجود است، نمی‌گذارند.

۶- خودتوجهی و کژاندیشی

آن دسته از انسانهایی که همواره مایلند رویدادها و وقایع مختلف را خود محورانه و از دریچه دید محدود و محبوس خود تفسیر کرده، هر آنچه را بر

را بررسی کنند و با شایعه‌پردازان همسو نشوند، شایسته آن است که اطلاعات تازه خود را فقط و فقط با منابع رسمی اطلاع‌رسانی و کارگزاران مطمئن و موثق بسنجند.

۵ - انگیزه دوست‌یابی و سرگرم کردن دوستان مستعد

بعضی‌ها صرفاً برای برقراری ارتباط با افراد جدید و آغاز باب‌گفت‌وگو با آنها و دوست‌یابی و یا سرگرم کردن دوستان و آشنایان در محافل خصوصی و مهمانی‌ها و شب‌نشینی‌ها، در سفرهای درون شهری و بین شهری، در مدرسه و اداره، دانشگاه و ... سعی می‌کنند با خبرهای تأیید شده به اصطلاح داغ و مهم (یعنی همان شایعه) به میدان آمده، کالای خود را عرضه کنند. این قبیل افراد برای اینکه همیشه بتوانند چیزی برای گفتن به دوستان و سرگرم کردن آنها داشته باشند ناگزیر همواره به دنبال خبرهای مهم و شایعات گوناگون هستند. لذا گوش دادن به رادپوهای خارجی و بنگاه‌های خبری و خبرسازی و کسب خبرهای مثلاً تازه از دیگر منابع ظاهراً مهم را بخشی از وظایف و اشتغالات روزمره خود می‌دانند، و بر همین اساس این افراد به طور جدی به شایعه‌پردازی و اشاعه شایعات بی‌اساس در جامعه مشغول می‌شوند.

۶ - خصوصیت آشکار و پنهان

در مواقعی نیز انگیزه اصلی بعضی از افراد یا تشکلهای برای شایعه‌سازی و اشاعه شایعه چیزی جز ابراز خصومت و دشمنی آشکار و پنهان خود نسبت به اشخاص، جمعیت‌ها، یا کشورهای خاص نیست. به دیگر سخن، انگیزه‌ها و مقاصد غیر منطقی و کینه‌جویانه می‌تواند عامل اصلی تولید و پردازش و شیوع بعضی از شایعات بی‌اساس در سطوح محدود یا گسترده باشد. مسأله شایعه‌سازی و شایعه‌پردازی با اهداف کینه‌توزانه و تخریب شخصیت حقیقی یا حقوقی افراد، جمعیت‌ها، نهادها و کشورها سابقه طولانی داشته، با تاریخ

مجامع، مهمانی‌ها و گردهمایی‌ها نمی‌توانند با توانایی واقعی و ویژگیهای شخصیتی که در خود سراغ دارند مورد توجه دیگران واقع شوند، ناگزیر در صدد شایعه‌جویی و شایعه‌سازی برمی‌آیند.

۲ - خوشایندها و ناخوشایندها

بسیاری از افراد هنگامی که در معرض "شایعه‌ای" قرار می‌گیرند و موضوع آن را مطابق کششهای درونی خود خوشایند می‌پندارند و یا آنکه آن را هرگز بر وفق مراد خود ندانسته، بسیار ناخوشایند می‌دانند و نمی‌توانند احساسات و مواضع فکری خود را پنهان نمایند؛ برای آگاه شدن از زمینه فکری دیگران آن را بارها بازگو می‌کنند. این افراد انگیزه‌های جز تقویت احساس درونی و تمایلات نفسانی خود ندارند.

۳ - فرافکنی

بعضی از افراد به صورت ناخودآگاه خواسته‌ها، تمایلات درون، امیدها و آرزوهای خود را در قالب "شایعه"، آن هم به صورت نقل قول شخص ثالث: "می‌گویند"، "گفته‌اند"، "و فلانی می‌گفت" بیان داشته‌یا آن را اشاعه می‌دهند.

۴ - کنجکاوی و جست و جو

در بسیاری از مواقع، افرادی که هرگز با نیت قبلی قصد شایعه‌پراکنی نداشته‌اند با شنیدن خبر ظاهراً مهم (شایعه) و تأخیری که محقق شدن آن خبر می‌تواند در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی آنها داشته باشد، سعی می‌کنند با کنجکاوی فوق‌العاده و جست‌وجوگری بسیار با بازگو کردن قضیه (شایعه) برای افراد مختلف (بعضاً افراد موثق از نظر خودشان)، در صدد بررسی صحت و سقم و تأیید یا تکذیب آن برآیند و حقیقت را بیابند. این قبیل افراد عملاً ناخواسته و صرفاً با انگیزه جست‌وجوگری و حقیقت‌جویی به اشاعه هر چند محدود شایعه مشغول می‌شوند.

بدیهی است چنانچه ایشان فقط بخواهند صحت و سقم شایعه یا اطلاعات مشکوک دریافتی

از افراد یا حاکمیت‌ها برای نشان دادن توانمندیها و قدرت‌های غیر واقعی خود سعی می‌کنند با ساخت و پرداخت و انتشار مستقیم و غیرمستقیم شایعات، اشخاص یا جمعیت‌های مورد نظر را با تهدید و ستیز روانی معذب ساخته، روحیه آنها را تضعیف کنند و به مقاصد خود نایل آیند. ارزیابی دقیق این قبیل شایعات و پی‌بردن به انگیزه‌های طراحان آن و روش‌نگریهای لازم می‌تواند به طور مؤثر در خنثی کردن نقشه‌های رقیب مفید واقع گردد.

زندگی اجتماعی انسان همراه است. در واقع یکی از ابزارهای مهم دشمن در تخطئه و تخریب رقیب و طرف مقابل استفاده از همین شیوه است. امروزه طراحان بعضی از شایعات ویرانگر که هدفی جز دشمنی و خصومت نسبت به جمعیت‌ها و کشورها ندارند، با همدستی بینگاههای خبرپراکنی و بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی ماهواره‌ای قادرند در چند دقیقه در جهت جنگ روانی، اذهان درصد نسبتاً بالایی از جمعیت کشورهای دنیا را متأثر و مشغول نمایند. بنابراین، در شرایط کنونی با توجه به جنگهای ماهواره‌ای و ستیز تکنولوژیکی؛ رسالت بیدارسازی، آگاهی بخشی و زدودن فقر اطلاع‌رسانی درون هر جامعه مستقل و آزاد بر عهده کارگزاران آگاه و مسؤول است. تغذیه افکار عمومی بساططلاعات صحیح و تأمین امنیت روانی و اجتماعی مردم و زدودن آثار شک و تردید، ناامنی و اضطراب و بدبینی در جامعه اصلی‌ترین شیوه مقابله با طرح‌های ویرانگر روانی دشمنان انسانیت است، زیرا ابراز خصومت بعضی از افراد، گروهها و قدرتها نسبت به دیگران از طریق شایعه‌سازی و شایعه‌پردازی و تخریب شخصیت‌ها و خدشه‌دار کردن حیثیت‌های فردی و متزلزل نمودن هویت و منزلت اجتماعی آنها می‌تواند با انگیزه حسادت و کینه‌توزی، و هدفهای سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی همراه باشد.

۷- انگیزه‌های تهدیدگرانه

بعضاً شاهد شیوع شایعاتی هستیم که هیچ انگیزه‌ای جز تهدید دیگران به همراه ندارد. گاه برخی

۸- انگیزه‌های فریب‌دهی و انحراف افکار

بعضی از شایعات صرفاً با انگیزه نیرنگ و حيله و فریب و منحرف کردن اذهان و افکار افراد جامعه از مسیر طبیعی تلاش و نیل به اهداف متعالی، طراحی می‌شود و انتشار می‌یابد. با اینکه این نوع شایعات فریب دهنده ظاهراً متضمن تهدید و خصومت نیست، اما در واقع به گونه‌ای اهداف مغرضانه‌ای را نسبت به خواستها و منافع جمعی و انگیزه‌های حمایت از مجمع دیگری را به دنبال دارد. همواره انتشار این قبیل شایعات علاوه بر روشهای معمول، بعضاً بطور زیرکانه و موذیانة از طریق روزنامه‌ها نیز انجام می‌پذیرد و پر واضح است که در این صورت از قدرت تخریب روانی و انحراف ذهنی بیشتری برخوردار خواهد بود.

فرایند انتشار شایعه

۱- تولید شایعه یا شایعه‌سازی

همیشه هر شایعه یا خبر ساختگی از یک منبع و سرچشمه اصلی پرداخته و تولید می‌گردد. بدیهی است قضیه یا خبر ساختگی زمانی به پدیده‌ای به نام شایعه تبدیل می‌شود که دهان به دهان گشته و فراگیر شود و در جاهای مختلف، در خانه‌ها، شهرها، روستاها و بلکه بعضاً در کشور انتشار یابد. به همین دلیل در غالب موارد دستیابی به سرچشمه شایعه و شناخت دقیق فرد یا نهاد شایعه‌ساز فوق‌العاده دشوار است.

۲- ایجاد حساسیت در افراد مختلف

به محض رهاس شدن یک شایعه که به مسأله مهمی از مسائل مبتلا به قشرهای مختلفی از مردم مربوط می‌شود، به تدریج افراد با توجه به ویژگیهای شخصیتی و خصیصه‌های شناختی و تجارب حیاتی خود نسبت به شایعه حساسیت نشان داده، بعضاً با علاقه، کنجکاوی و جست‌وجوی گری آمادگی روانی لازم برای دریافت و انتقال یک بخش یا تمامی شایعه و خیر ساختگی را پیدا می‌کنند.

هر قدر افراد نسبت به شایعه‌ای که با آن مواجه می‌شوند حساسیت بیشتری نشان دهند از آمادگی بیشتری برای انتقال آن به صورتهای مختلف و با انگیزه‌های متفاوت برخوردار می‌شوند، و بالطبع حساسیت افراد مختلف زمانی نسبت به شایعه‌ای افزایش می‌یابد که بیشتر در نگرانی و تشویش و اضطراب به سر برده، از امنیت روانی لازم و رضامندی درونی بهره‌مند نباشند.

۳- ارزیابی

معمولاً زمانی که افراد مختلف، اعم از کوچک و بزرگ، زن و مرد، با سواد و بی‌سواد، برای اولین بار با شایعه‌ای مواجه می‌شوند، با توجه به ویژگیهای شخصیتی و اعتبار فردی و اجتماعی راوی و ناقل "شایعه"، به طور محسوس و نامحسوس با ملاکها و معیارهایی که به آن معتقد هستند، خبر دریافتی را مورد ارزیابی قرار می‌دهند، و با عنایت به اینکه همیشه رگه‌هایی از حقیقت در ابرهای تیره شایعات نهفته است، افرادی که شخصیتی ساده‌اندیش، زودباور و عجول دارند زودتر به شایعه باور پیدا می‌کنند و آن را شایعه می‌دهند. مسلماً زمانی که این قبیل افراد خبری (شایعه) را به طور مستقیم یا غیرمستقیم از زبان یکی از الگوهای رفتاری مطلوب خود بشنوند، عموماً بدون کمترین تأمل و تفکری آن را باور می‌کنند و با سرعت انتشار می‌دهند، از همین رو بیان هرگونه خبر مشکوک و شایعه بی‌اساس از زبان الگوهای رفتاری بزرگسال و برجستگان قوم تأثیر بسیار سوء و مسؤولیت

مضاعفی را به همراه خواهد داشت.

به دیگر سخن بر همه افراد، به ویژه آنانی که خواسته و ناخواسته به مثابه الگوهای رفتاری دیگران در خانه و مدرسه، اداره و بازار، شهر و روستا مطرح هستند فرض است که هرگز شایعه‌ای را به زبان نیاورده، همیشه گزیده و منطقی سخن گویند و چیزی را که بدان علم و یقین ندارند بر زبان نرانند، از آن پیروی نکنند.^۲

افرادی که از قدرت فکری بیشتری برخوردار هستند و توانایی ارزیابی و نقادی پدیده‌ها را بخوبی دارا می‌باشند، در مقابل شایعات بسیار مقاوم بوده، هرگز تمایلی به نقل و انتقال آن از خود نشان نمی‌دهند.

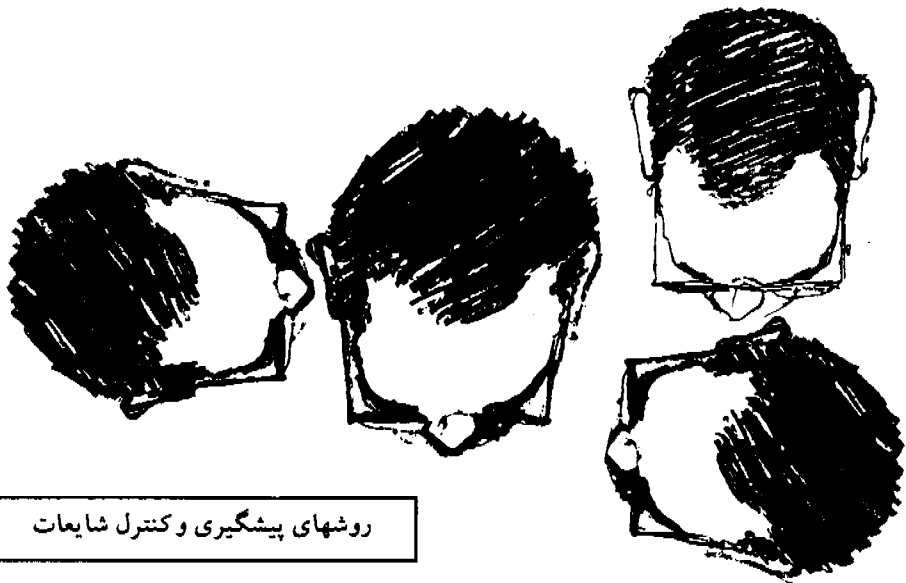
۴- اشاعه

طبیعی‌ترین روش اشاعه یک خبر ساختگی و شایعه تکرار آن است. هر قدر شایعه‌ای را خواسته و ناخواسته و با هر نیت و انگیزه‌ای ولو همراه با موضع ناباوری خود تکرار کنیم، اشاعه بیشتری پیدا می‌کند. مثلاً بعضی از افراد ساده‌اندیش برای اینکه احساس مشارکت در اشاعه شایعه نداشته باشند، بعضاً در مجمع‌های مختلف می‌گویند: "ببینید، من اعتقاد ندارم، اما می‌گویند که ...". در هر حال تکرار مطلب در خانه، در مجامع خصوصی و محرم، در تاکسی و اتوبوس، در سفر و حضر و به هر نیتی که باشد موجب اشاعه آن می‌شود.

در غالب موارد تکرار یک شایعه از طرف افراد مختلف، منابع انسانی گوناگون و با زبانهای متفاوت و انگیزه‌های متنوع، باورهای عامه را نسبت به آن تقویت می‌کند و به تدریج "شایعه" اولیه در مجامع اجتماعی و پراش، تصفیه و تعدیل و یا تکمیل تر شده، انتقال می‌یابد.

انواع شایعات

فراوانی نوع شایعات در بین جمعیت‌ها و جوامع مختلف می‌تواند متفاوت باشد. در جوامع

روشهای پیشگیری و کنترل شایعات

با اینکه در بعضی از بخش‌های این مقاله به طور ضمنی و به تناسب بحث به اصلی‌ترین روش پیشگیری از شایعات اشاره گردید، در اینجا نیز سعی می‌شود فهرست‌وار به بعضی از مؤثرترین روشهای پیشگیری و کنترل شایعات در جامعه اشاره گردد.

بدون هرگونه شک و تردید، اتخاذ روش یا روشهایی می‌تواند در پیشگیری از انتشار شایعه و خنثی کردن آثار مخرب آن مؤثر واقع گردد، که با توجه به ماهیت روانی - اجتماعی شایعه و علل و انگیزه‌های تولید و شیوع آن طراحی شده باشد. بر همین اساس، روشهای زیر برای پیشگیری و مقابله با شایعات اجتماعی توصیه می‌گردد.

۱ - آگاه نگاه داشتن قشرهای مختلف مردم نسبت به رویدادهای گوناگونی که از نظر ایشان بسیار مهم است و به گونه‌ای با زندگی روزمره و آینده شغلی و حرفه‌ای و حیات اجتماعی آنها مربوط می‌شود. به سخن دیگر تقویت نظام جامع اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع، اصلی‌ترین زمینه برای پیشگیری از فرایند شایعه‌سازی و

برخوردار از معروفیت سردمداران اقتصادی، بخش قابل توجهی از شایعات در قلمرو چگونگی تولید و مصرف، خرید و فروش، سود و زیان، ورشکستگی و ... است. در کشورهایی که مردم از احساس امنیت روانی و اجتماعی لازم برخوردار نیستند و همواره وضعیتی مبهم، نامشخص و نامطمئن دارند، شایعات اجتماعی و سیاسی بیشتر متداول است. در شرایط بحرانی مثل جنگ، بیشترین شایعات مربوط به جنگ و تجهیزات جنگی، پیروزیها و ناکامیهای سرداران و سربازان، تشدید درگیری و ... است.

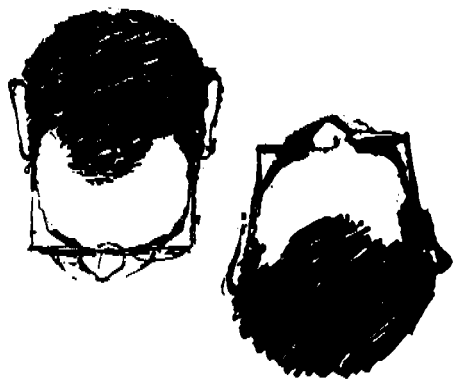
نپ^۳ در دوران جنگ جهانی دوم موفق شد هزار شایعه رایج در میان مردم آمریکا را جمع‌آوری و ثبت کند. نتیجه حاصل از مطالعه وی حاکی از آن بود که حدود ۶۳ درصد شایعات مربوط به تخریب و ویرانگری بود، ۳۳ درصد شایعات مربوط به رویدادهای ترسناک و ترس‌آور می‌شد و فقط ۴ درصد از شایعات در زمینه تخیلات و منویات مثبت بود.

شایعه‌پردازی خواهد بود. بدیهی است کارگزاران دولت و مسؤولان فرهنگی و اجتماعی جز در موارد کاملاً استثنایی که ممکن است بیان برخی از واقعاتها موجب سوءاستفاده دشمنان و وارد شدن خسارات قابل توجه به مصالح و امنیت ملی گردد، می‌بایست همواره صادقانه و صمیمانه مردم را در جریان آخرین تحولات و رویدادهای مهم اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور قرار دهند. در این صورت اعتماد متقابل بین دولت و ملت بیشتر فراهم شده، اخبار و بیانیتهای رسمی دولت موثقت‌ترین اطلاعات برای مردم خواهد بود.

۲ - تلاش در زدودن اضطراب و نگرانی عمومی، یا فراهم کردن شرایط مطلوب اجتماعی که گام مؤثری در کاهش شایعه‌پراکنی خواهد بود.

۳ - دانش‌افزایی عمومی و تعمیق بینش مردم نسبت به ماهیت و آثار مخرب شایعات، طرح و اجرای برنامه‌های آموزش همگانی در سطوح مختلف - به طور مستقیم یا غیرمستقیم - با بهره‌گیری از اندیشه هنری و فعالیت‌های سینمایی، ترجمه و تألیف منابع مطالعاتی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در زمینه شناساندن ماهیت شایعه و آثار سوء آن و ارائه ساده‌ترین روش‌های ارزیابی و سنجش صحت و سقم خبرهای مشکوک و آموزش طریق مقابله با شایعه به کودکان، جوانان و بزرگسالان می‌تواند در پیش‌گیری از تولید و گسترش آن بسیار مؤثر واقع گردد.

اگر همه ما خود بیاموزیم و به فرزندان و شاگردانمان یاد بدهیم که پس از شنیدن یک خبر مشکوک و شایعه تازه درباره وضعیت اشخاص یا مؤسسات و رویدادهای مختلف به عنوان اولین واکنش، یا شجاعت اخلاقی و کاملاً عاقلانه و منطقی به‌گوینده بگوییم که دلایل و مستندات شما در ارتباط با این خبر چیست؟ آیا می‌توانید شخصاً صحت خبر را ثابت کنید؟ این خبر را از کدام منبع موثق شنیده‌اید؟ چه مدارک مستندی برای تأیید

قطعی خیر دارید؟ و از این قبیل، مسلماً به طور قابل توجهی از تکرار مجدد آن شایعه پیش‌گیری خواهد شد.

۴ - هماهنگی و ثبات در اطلاع‌رسانی و بیان رویدادها از سوی کارگزاران نظام و منابع موثق خبری کشور در اطلاع‌رسانی و بیان دقیق حقایق رویدادهای جامعه، عامل بسیار مؤثر و موفق در پیش‌گیری از شایعات خواهد بود.

وجود یک سخنگوی پرقدردن، شجاع، صدیق و محبوب از نظر ملت، به عنوان نماینده رسمی و اصلی دولت و انتخاب مدیران لایق، فهیم و بصیر در رأس دفاتر روابط عمومی سازمانها، مؤسسات و وزارتخانه‌ها برای تصدی اطلاع‌رسانی و انتشار اهم خبرها و رویدادها در سریع‌ترین زمانها، صحیح‌ترین عبارات و دقیق‌ترین کلمات و انتقال ضروری‌ترین پیامها و مهمترین رویدادها می‌تواند در پیش‌گیری از رواج فرهنگ نامطلوب شایعه‌سازی کاملاً مؤثر و مفید واقع گردد. تردیدی نیست که در این زمینه مسؤلیت سترگی بر عهده مسؤولان وسایل ارتباط جمعی، به ویژه ائمه محترم جامعه، خطبای مساجد و حسینیه‌ها و هیأت‌های مذهبی است.

۵ - خنثی‌کردن شایعه برای مقابله با شایعه‌ای که نسبتاً فراگیر شده و کاهش نیرو و دامنه تخریب

الف - بی‌توجهی به شایعه‌های ضعیف و عدم تکرار شایعه

یکی از راه‌های مؤثر خنثی کردن شایعات کاملاً بی‌اساس و پوچ و عاری از هر منطلق علمی، بی‌توجهی به آن است. مثلاً شایعه مشاهده تصویر فلان شخص در ماه شب چهاردهم آن قدر پوچ و بی‌محتوا و ضعیف است که هیچ‌گونه نیازی به تکذیب و توضیح ندارد.

ب - تأیید حقایق

اگر شایعه‌ای متضمن بخشی هرچند ناچیز از حقایق و واقعیت‌ها باشد، شایسته است که حقایق موجود از طرف منابع موثق مورد تأیید قرار گیرد. در این صورت نیز ممکن است نیازی به اشاره یا تکرار شایعه مورد نظر نباشد.

ج - صدور بیانیۀ رسمی

گاه لازم است برای تنویر افکار و زدودن آثار مخزّب شایعه از سوی کارگزاران مسؤول بیانیهای کوتاه و در عین حال رسا و دقیق تهیه و برای اطلاع همگان منتشر گردد. باید توجه داشت که در متن این قبیل بیانیه‌ها (ویا توضیحات شفاهی) نباید کوچکترین نشانی از ابهام و ابهام و حاشیه‌پردازی و توجیه‌گری باشد. چنانچه توضیحات شفاهی یا بیانیه‌های کتبی مسؤولان مفصل، مبهم یا دو پهلوی باشد، بی‌تجربگی‌ها ممکن است شایعه موجود را تقویت کند.

لازم به ذکر است که صدور بیانیه‌ها و توضیحات کوتاه و رسا و دقیق مسؤولان در خنثی کردن شایعات ممکن است صرفاً برای جمعیت یا منطقه خاص یا همه مردم و کل کشور در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، اگر شایعه‌ای فقط در دانشگاه "الف" یا کارخانه "ب"، و یا شهر "ج" انتشار یافته است، در وهله نخست شاید صدور بیانیۀ ادای توضیحات مختصر و مفید و کاملاً روشن مسؤولان مربوط برای همان مناطق و جمعیت‌ها

د - برگزاری جلسات حضوری و گفت و شنود صمیمی

گاه لازم می‌شود برای زدودن آثار شوم شایعات، برخی از کارگزاران اصلی نظام و منابع موثق اطلاع رسانی کشور در اصلی‌ترین کانونهای شایعه‌پردازی حضور یابند و از نزدیک با افراد و اعضای آنجا به صحبت و گفت‌وگو بنشینند. فی‌المثل، حضور بعضی از مسؤولان و کارگزاران نظام در محل‌هایی چون دانشگاهها، دبیرستانها، کارخانه‌ها، اداره‌ها، مساجد و حسینیه‌ها برای گفت و شنود صمیمانه و صادقانه با دانشجویان، دانش‌آموزان، کارگزاران، کارمندان و علاقه‌مندان در پیش‌گیری از شایعات و تأمین سلامت روان محیط بسیار مؤثر است. همچنین برگزاری کنفرانس مطبوعاتی و گفت‌وگوی صریح و روشن با خبرنگاران و دادن پاسخهای قاطع به سؤالات آنها می‌تواند در کنترل شایعه بسیار مؤثر باشد.

ه - اقدامات قانونی

زمانی که سرچشمۀ اصلی تولید شایعه یا عوامل شیوع و انتقال آن برای مسؤولان نظام کاملاً شناخته شد، لازم است به عنوان دفاع از حقوق روانی و اجتماعی قشرهای مختلف مردم و منافع مشروع نهادها و مؤسسات، اقدامات بایستۀ قانونی و پیگیریهای حقوقی و قاطع قانونی با آن دسته از اربابان جراید و قلم به‌دستان غیر متعهد، که به طور مستقیم و غیرمستقیم اقدام به انتشار شایعه می‌نمایند از طرف دولت و مسؤولان قضایی کشور؛ فوق‌العاده مهم و ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. اگر در کشوری بعضی از صاحبان مطبوعات به خود اجازه دهند که با اشاعۀ شایعه امنیت روانی و اجتماعی اشخاص و اعتبار مؤسسات و نهادهای دولتی و غیردولتی را خدشه‌دار سازند و حقوق حقّۀ ایشان را پایمال کنند، لاجرم جرّ نامسئوم و عدم اعتماد، و اضطراب و نگرانی در میان قشرهای

مختلف مردم افزایش یافته، باورهای قلبی آنها نسبت به ارزشهای حاکم بر جامعه سست می‌گردد.

کنترل شایعه در شرایط بحران

همان‌گونه که اشاره گردید شایعه در هر شرایطی پدیده اجتماعی نامطلوب و مخرب آرامش ذهنی و روانی است. اما قدرت تهدید و تخریب "شایعه" در شرایط بحرانی مثل وقوع جنگ که شرایط اضطراب و ناامنی و تردید و ابهام افزایش می‌یابد، فوق‌العاده قابل توجه است. بنابراین، شایسته است که ضمن توجه به واقعیت‌های اجتماعی تدابیر ویژه‌ای برای پیشگیری و کنترل شایعات اجتماعی اندیشیده شود. اطلاع‌رسانی جامع و سریع، تعیین ستاد ویژه

پیش‌گیری و کنترل شایعه مرکب از افراد کاردان و بصیر، متخصصان روان‌شناسی، روان‌پزشکی، جامعه‌شناسی، نمایندگان مطلع و مقتدر از مؤسسات و سازمانهای فرهنگی و واحدهای صنفی و اقتصادی جامعه، مشاوران روانی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی، شخصیت‌های محبوب مذهبی، دانشگاهی، فرهنگی و مورد وثوق و اعتماد قشرهای مختلف مردم و بالاخره جلب حمایت‌های مردمی و مستقر نمودن پایگاههای خبری و اطلاع‌رسانی برای دریافت اخبار و اطلاعات درست و تلاش برای یافتن منبع اصلی شایعه، می‌تواند از جمله اقدامات مؤثر در پیش‌گیری و کنترل شایعه در زمان بحران باشد.

پاورقیها:

- ۱ - در روزها و هفته‌های اول پیروزی انقلاب اسلامی که یکی از مهره‌های اصلی نظام منحوس پهلوی مخفی شده بود و یاران انقلاب اسلامی به دنبالش بودند، یکی از روزنامه‌های پرتیراژ در صفحه اول نوشت که فلان کس فرار کرده، در حالی که آن شخص هنوز در ایران بود و در مخفی‌گاهها به سر می‌برد. درست چند روز پس از انتشار این خبر ساختگی (شایعه) و منحرف شدن افکار عمومی و بخصوص بعضی از نیروهایی که در پی وی بودند، زمینه‌ای فراهم شد که آن عنصر نامطلوب از کشور خارج گردید.
- ۲ - ولاتقف مالیس لک به علم. انّ السمع و البصر و الفواد کُلّ اولئک کان عنه مسئولاً. (سوره اسراء، آیه ۳۶) - هرگز از آنچه بدان علم و یقین ندارید پیروی نکنید، که گوش و چشم و قلب و ادراک شما نزد خداوند مسؤول است.

3 - KNAPP

منابع:

- 1 - ALLPORT, G.W., & POSTMAN, L. (1947). *THE PSYCHOLOGY OF RUMOR*. NEWYORK: HOLT, RINEHART & WINSTON.
- 2 - ROSENTHAL, K., & ROSNOW, R.I. (1991). *ESSENTIALS OF BEHAVIORAL RESEARCH : METHODS AND DATA ANALYSIS (2ND ED)*. NEWYORK: MCGRAW - HILL.
- 3 - SHIBUTANI, T. (1966). *IMPROVISED NEWS: A SOCIOLOGICAL STUDY OF RUMOR*. INDIANAPOLIS, IN : BOBBS - MERRILL.
- 4 - KNAPP, ROBERT H. "A PSYCHOLOGY OF RUMOR." *PUBLIC OPINION QUARTERLY* 8, 1944, PP. 22 - 27.